

O'RTA OSIYODA ILK UYG'ONISH DAVRLARIDA IMOM AL-BUXORIYNING MUSULMON OLAMIDAGI O'RNI

Mirzayev G'iyos Ismoilovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Samarqand filiali 2-kurs magistranti

Tel:(97) 395-28- 58

Email:mirzayevgiyosiddin714@gmail.com

Ilmiy rahbar: t.f.f.d (PhD) **Mattiyeu O'.B.**

Annotatsiya

Ushbu maqolada «Uyg'onish davri» deb nomlangan davr va uning xususiyatlari hamda mazkur davrning insoniyat taraqqiyotida tutgan o'rni qisqacha yoritib berilgan. «Uyg'onish davri» deb nomlangan mazkur davrning aynan, musulmon olamida boshlanishi va unga O'rta Osiyolik olimlarning qo'shgan hissasini bugungi kun ilm fanida yuksak e'tirof etilayotganligi ifodalab berilgan. Jumladan, Imom Ismoil al-Buxoriy va uning ma'naviy me'rosini bugungi kun pedagogikasidagi o'rni ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Uyg'onish davri, Islom dini, Qur'on, Hadis, Donolar uyi, Xalifalik, O'rta Osiyo.

Kirish: Fanda «Uyg'onish davri» deb nomlangan davr G'arbiy va Markaziy Yevropadagi mamlakatlarda XIV–XVI asrlardagi rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalash uchun ishlatilgan. Birinchi marta «uyg'onish» atamasini XVI asr italyan rassomi va tarixchisi J. Vazari o'z asarlarida qo'llaydi.¹ Lekin bu atama XIV–XVI asr ijtimoiy–iqtisodiy rivojlanish mohiyatini ochib bermasdan, ko'proq antik davr merosini, ya'ni, antik madaniyatga o'xshash madaniyatning qaytadan «tirilishi», «uyg'onishi» va «jonlanishi» ma'nosida ishlatila boshlandi. Keyinchalik bu atama fanda keng qo'llanildi. Shu ma'noda ko'pchilik tadqiqotchilar IX–XII asrlar O'rta Osiyo xalqlari tarixida madaniyatning rivojlanishiga xos xususiyatlarini ham

¹ "Uyg'onish davri" O'zME.U-harfi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yi

«uyg'onish» davri deb atalishi yuqorida qayd qilinganidek, shartlidir deb hisoblaydilar. Haqiqatda XV–XVII asrlarda Yevropa mamlakatlarida birin–ketin madaniy yuksalish ko'zga tashlanadi. Bu madaniy yuksalish, birinchi navbatda, ijtimoiy–iqtisodiy o'zgarishlar bilan, jamiyat hayotida shaharlarning, shahar madaniyatining hunarmandchilik ishlab chiqarishining rivoj topishi bilan uzviy bog'liq edi. Renessans madaniyati birinchi bo'lib Italiyada boshlangan.

Italiyada boshlangan Renessans, Uyg'onish madaniyati shakllanishida IX–XII asrlarda Yaqin va O'rta Sharq Uyg'onish davri madaniyati, fani bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. XII–XV asrlarda Italiyada Muhammad Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Marvoziy, Farobiy, Ibn Sino, Ibn Rushd kabi mashhur Sharq olimlarining asarlari lotin tiliga tarjima etildi, arab ilmiy yutuqlarini o'rganishga intilish kuchaydi. Bu asarlar Yevropaga keng tarqaldi va Renessans madaniyatining muhim qismiga aylandi.²

Asosiy qism: XII asr o'rtalarigacha bo'lgan besh asrlik davr vatanimiz xalqlari ma'naviy– madaniy hayotida nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davrda madaniyat, uning deyarli barcha sohalari yuksak darajada rivoj topdi va O'rta Osiyoning dunyo madaniyati tarixiga qo'shgan hissasini belgilab berdi. Movarounnahr, Xuroson xalqlari qadimiy madaniy an'analarga boy va ma'naviy mavqei jihatidan yuqori edi. Shu sababli O'rta Osiyo arab xalifaligiga, musulmon dunyosiga kirgandan so'ng VIII – XII asrlar davomida barcha musulmon o'lkalari madaniyati rivojida yetakchi o'rinlardan birini egalladi. Islom dini, adabiyot, tabiiy fanlar, tarixnavislik, san'at, falsafa, huquqshunoslik, ijtimoiy tafakkur kabi madaniyatning barcha sohasida ham bu davrda buyuk siymolar, mutafakkir olimlar, zamonasining ilg'or kishilari yetishib chiqdilar. Bu davrda birinchi akademiya – «Donolik uyi» tashkil topdi va bu yerda turli ilmlarning rivoji uchun keng imkoniyatlar yaratildi, arab xalifasi Ma'mun uning rivojiga maxsus mablag' ajratib turdi. Akademiya – «Donolik uyi»da xalifalikning turli o'lkalaridan kelgan arab, yahudiy, fors, turk, hind, yunon olimlari birgalikda ish olib bordilar. Uning faoliyatida O'rta

² Мец А. “ Мусульманский ренессанс” М. 1966 38-be

Osiyodan borgan olimlar ham muhim rol o'ynadi. O'rta Osiyoning Buxoro, Marv, Samarqand, Termiz, Urganch, Xo'jand, Aksikent, Marg'ilon, Binkent, Kesh (Shahrisabz), Nasaf (Qarshi) kabi shaharlari o'z davrining taraqqiy etgan shaharlari va savdo markazlari sifatida ma'lum bo'ldi.³ Shunday qilib, IX – XII asrlarda Markaziy Osiyoda fan va madaniyat bobida shu qadar ajoyib fan kashfiyotlari va tadqiqotlari yaratildiki, bu o'tmish ajdodlarimizning jahon madaniyati xazinasiga qo'shgan bebaho hissasigina bo'lib qolmasdan, ularning aql-zakovatining nihoyatda yuksakligidan ham dalolat beradi.

Yuqorida biz o'z zehni bilan dunyoni lol qoldirgan olim-u fuzalolarni nomlarini qayd etdik, ammo musulmon diyorida shunday bir kishi borki, uning islom dini oldidagi xizmatlari beqiyosdir. Xalq orasida uning maqbarasi “ kichik kab'a” nomini olganligining o'ziyoq, uning musulmon olamidagi o'rnini belgilab beradi. Albatta, gap muhaddislar muhaddisi Imom al-Buxoriy hazratlari haqida ketmoqda. Imom al-Buxoriy islom ilmi, ma'rifati va ma'naviyatiga ulkan hissa qo'shgan, islom tarixidagi eng muhim shaxslardan biri sifatida keng e'tirof etilgan. Uning “Sahih al-Buxoriy” nomi bilan mashhur bo'lgan hadis adabiyoti to'plami eng sahih va ishonchli hadis to'plamlaridan biri sifatida e'tirof etilgan bo'lib, islom dinini chuqurroq tushunishga intilayotgan olimlar va oddiy odamlar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, Imom al-Buxoriyning Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) sunnatlariga alohida e'tibor qaratganligi payg'ambar o'rnaklarining islom e'tiqodi va amaliyotida markaziy o'rinni mustahkamlashga, islom dunyoqarashi va axloqiy tamoyillarini chuqurroq tushunishga yordam berdi.

Imom al-Buxoriy, Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim ibn al-Mug'ira al-Ju'fiy nomi bilan ham tanilgan, IX asrda yashab o'tgan juda hurmatli islom olimi va ilohiyot olimi. U islom huquqi va axloqining muhim manbai bo'lgan hadis adabiyotini to'plash va saqlashga qo'shgan hissasi bilan mashhur.

³ Сагдуллаев А. ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. - Тошкент: Академия, 2000.55- bet 5

Imom al-Buxoriy hozirgi O'zbekistonning Buxoro shahrida tug'ilgan bo'lib, umrining ko'p qismini hadis adabiyotini izlashda ko'p sayohatlarda o'tkazgan. U davrning taniqli ulamolaridan hadis ilmini o'rganish uchun turli shahar va mamlakatlarga, jumladan Iroq, Saudiya Arabistoni, Suriya va Misrga tashrif buyurdi. Shuningdek, u 300 000 dan ortiq hadislarini yodlagan va eng sahih hadislar to'plamini tuzgan va ularni "Sahih al-Buxoriy" deb nomlagan.

"Sahih al-Buxoriy" Qur'ondan keyingi eng sahih hadislar to'plami hisoblanadi. U 7275 ta hadisdan iborat bo'lib, ular diqqat bilan tanlangan va mavzuiga ko'ra tartibga solingan. Har bir hadisga roviylar zanjiri hamroh bo'lib, uning sahihligini payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ga borib taqalishini ta'minlaydi. Imom al-Buxoriyning chuqur izlanishlari va tafsilotlarga e'tibori "Sahih al-Buxoriy"ni islom fiqhi va axloqshunosligida eng ko'p qo'llaniladigan hadislar to'plamiga aylantirdi.

Imom al-Buxoriyning islomga qo'shgan hissasi faqat hadislar to'plami bilan cheklanmaydi. Shuningdek, u hadis metodologiyasiga oid bir qancha kitoblar yozgan bo'lib, ular hozir ham islom ulamolari tomonidan o'rganilmoqda. Uning "Al-Adab al-Mufrad" kitobi islom axloqi va ijtimoiy xulq-atvorga oid hadislar to'plamidir. Unda yaxshi xulq-atvor, xulq-atvor va boshqalarni hurmat qilish muhim ahamiyatga ega. Uning yana bir kitobi "Kitob at-tarix al-kabir" hadis roviylarining to'liq tarjimai holi lug'ati bo'lib, islom ulamolari uchun muhim manbaga aylangan.

Imom al-Buxoriy ilmiy izlanishlari bilan bir qatorda o'zining taqvororligi va islomga sodiqligi bilan ham mashhur edi. U sunnat, Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) o'g'itlari va odatlarining sodiq targ'ibotchisi bo'lib, uning hayoti bu tamoyillarga sodiqligidan dalolat beradi. Uning kamtarinligi, mehribonligi va boshqalarga nisbatan muruvvatliligi bugun ham musulmonlar tomonidan yodga olinadi va e'zozlanadi.

Imom al-Buxoriyning islomga qo'shgan hissasi islom ilmi va fiqhiga doimiy ta'sir ko'rsatdi. Uning "Hadislar to'plami" musulmonlar uchun qimmatli yo'l-yo'riq manbasi bo'lib, ularga Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning o'g'itlari va amallarini tushunishga va ularni kundalik hayotlarida qo'llashga yordam beradi. Uning hadis

metodologiyasi va islom axloqiga oid kitoblari ham islom ilmi va axloqini shakllantirishga yordam berib, islom qonuni va axloqini tushunish va izohlash uchun asos yaratdi. Imom al-Buxoriyning islom diniga qo'shgan hissasi qatoriga uning hadislar to'plamini standartlashtirishga qaratilgan harakatlari ham kiradi. Uning davrida islom ilmiga jiddiy muammo tug'diruvchi ko'plab uydirma va ishonchsiz hadislar muomalada bo'lgan. Imom al-Buxoriy hadislarining ishonchliligini tekshirish va hadis matnini boshqa manbalar bilan solishtirishni o'z ichiga olgan hadislarini tasdiqlashning qat'iy metodologiyasini ishlab chiqdi. Bu usul ishonchsiz hadislarini yo'q qilishga yordam berdi va uning to'plamiga faqat eng sahih hadislar kiritilishini ta'minladi.

Imom al-Buxoriyning islom ilmiga qo'shgan hissasi tarix davomida ulamolar va yetakchilar tomonidan e'tirof etilgan. Usmonlilar sultoni Mahmud II "Sahih al-Buxoriy"ni 1829-yilda Istanbulda chop etishni buyurgan va shundan so'ng u ko'plab tillarga tarjima qilingan. Bundan tashqari, bir qancha islom universitetlari va institutlariga Imom al-Buxoriy nomi berilgan, jumladan Pokistondagi Imom Buxoriy xalqaro islom universiteti.

Imom al-Buxoriy merosi butun dunyo musulmonlarini ilhomlantirishda davom etmoqda. Uning islom ilmiga ixlosmandligi, taqvoli va sunnatga ixlosmandligi musulmonlar uchun ibrat bo'ladi. Uning faoliyati islom dinini saqlab qolish va mustahkamlashga yordam berdi, kelajak musulmonlar avlodlari uchun qimmatli hidoyat va ilhom manbai bo'ldi. Shunday ekan, uning islom diniga qo'shgan hissasi beqiyos bo'lib, uning merosi asrlar osha ulug'lanadi va o'rganiladi.

Imom al-Buxoriyning islomga qo'shgan hissasi hadis adabiyoti doirasidan tashqariga chiqadi. U islom ilohiyoti va fiqhiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Uning "Hadislar" to'plami olimlarga Muhammad payg'ambar (s.a.v.)ning ta'limotlari haqida ko'plab ma'lumotlar berib, ularning islom qonunlari va axloqiy tushunchalarini shakllantirishga yordam berdi. Uning ishi islom huquqi nazariyasini standartlashtirishga yordam berdi, islom qonuni va axloqini talqin qilish uchun asos yaratdi.

Qolaversa, Imom al-Buxoriyning islom olamiga ta'siri faqat o'z davri bilan cheklanmaydi. Uning asarlari islom ilmi va tafakkuriga doimiy ta'sir ko'rsatgan, tarix davomida olimlar uning ishini asosiy yo'l-yo'riq va ilhom manbai sifatida tilga olishgan. Uning sunnatning ahamiyatiga urg'u berishi islom ilohiyoti va axloqini shakllantirishga yordam berdi va Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning ta'limotlari va amaliyotlarining islom e'tiqodida markaziy o'rinni egallaganligini ta'kidladi.

Nihoyat, Imom al-Buxoriy merosi islomda aqliy qiziqish va ilmning ahamiyatini eslatib turadi. Uning ilmga tinimsiz intilishi va hadis adabiyotini saqlash va tarqatishdagi fidoyiligi islomning ilm va idrokga intilish an'anasini o'zida mujassam etgan. Uning ijodi islom dinida ilmning ahamiyati haqida guvohlik beradi va uning merosi bugungi kungacha musulmonlarni ilhomlantirishda davom etmoqda.

Imom al-Buxoriyning islom diniga qo'shgan hissasini uning shaxsiy namunasi va fe'l-atvorida ham ko'rish mumkin. U o'zining taqvosi, kamtarligi va Allohga ixlosliligi bilan mashhur bo'lib, atrofdagilarni ham undan o'rnak olishga ilhomlantirgan. Uning islom ilohiyoti va axloqini chuqur anglashi uning shaxsiy ma'naviy amaliyotiga asoslangan bo'lib, ibodatda ixlos va sahikhlik muhimligini ta'kidlagan.

Imom al-Buxoriy o'zining ilmiy izlanishlaridan tashqari, o'zini xayriya ishlariga ham bag'ishlagan, kambag'allarni to'ydirish va muhtojlarni ta'minlashga yordam bergan. Uning saxovatiligi va mehr-shafqati islomning boshqalarga g'amxo'rlik qilish va jamiyatga xizmat qilish an'alariga misol bo'ldi.

Qolaversa, Imom al-Buxoriy merosi islom olamidan tashqarida ham yotadi, chunki uning ijodi boshqa din va urf-odatlar olimlari tomonidan o'rganilib, hayratga solingan. Uning "Hadislar" to'plami adabiyotning durdona asari va islom ta'limotini o'rganishda qimmatli manba sifatida e'tirof etilgan. Uning faoliyati turli madaniyatlar va dinlar o'rtasida ko'prik bo'lib xizmat qilgan holda islom madaniyati va qadriyatlarini tushunish va qadrlashga yordam berdi.

Imom al-Buxoriyning islomga qo'shgan hissasi ko'p qirrali va boqiydir. Uning "Hadislar" to'plami islom ilmi va fiqhiga katta ta'sir ko'rsatib, hadis adabiyoti to'plamini standartlashtirishga yordam berdi va islom qonunlari va axloqini sharhlash

uchun asos yaratdi. Uning sunnatning ahamiyatiga urg'u berishi islom ilohiyoti va axloqini shakllantirishga yordam berdi va Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning ta'limotlari va amaliyotlarining islom e'tiqodida markaziy o'rinni egallashini ta'kidladi. Uning shaxsiy namunasi va fe'l-atvori musulmon avlodlarini uning taqvodorligi, kamtarligi va Allohga ixlosliligidan taqlid qilishga undagan bo'lsa, uning xayriya ishlari islomning boshqalarga g'amxo'rlik qilish va jamiyatga xizmat qilish an'analarini namuna qilib ko'rsatdi. Nihoyat, uning merosi islom e'tiqodidagi ilm va fidoyilikning bardavom kuchidan dalolat berib, musulmonlar va boshqa din vakillarini ilm izlashga, tushunishga va rahm-shafqatga undaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Imom al-Buxoriyning hadis adabiyotiga oid ishlari, islom ilohiyoti va axloqiga oid asarlari, ma'naviy yo'l boshchi va ustoz sifatidagi roli, islom ilmi va ma'rifatiga ta'sirini o'z ichiga olgan holda, Islom diniga qo'shgan hissasi ko'p qirrali va keng qamrovlidir. Uning merosi islom ilmi va fidoyiligining bardavom kuchidan dalolat beradi, musulmonlar va boshqa din vakillarining avlodlarini ilmga, tushunishga va rahm-shafqatga undaydi. Imom al-Buxoriyning islom diniga qo'shgan hissasi ko'p qirrali va keng qamrovlidir. Uning "Hadislar" to'plami islom ilmi va fiqhiga katta ta'sir ko'rsatib, hadis adabiyoti to'plamini standartlashtirishga yordam berdi va islom qonunlari va axloqini sharhlash uchun asos yaratdi. Uning sunnatning ahamiyatiga urg'u berishi islom ilohiyoti va axloqini shakllantirishga yordam berdi va Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning ta'limotlari va amaliyotlarining islom e'tiqodida markaziy o'rinni egallashini ta'kidladi. Nihoyat, uning merosi islom e'tiqodida aqliy qiziqish va ilmning ahamiyatini eslatib, musulmonlarni ilm va fahm olishga undaydi. Uning hadis adabiyotini to'plash va saqlash borasidagi tinimsiz sa'y-harakatlari islom ilmi va fiqhiga katta ta'sir ko'rsatib, butun dunyo musulmonlari uchun qimmatli yo'l-yo'riq va ilhom manbai bo'lib xizmat qildi. Uning merosi bugungi kunda ham musulmonlarni ilhomlantirib, yo'l-yo'riq ko'rsatib, ularga Islomga sadoqat, yaxshi xulq va boshqalarga hurmat-ehtirom ko'rsatish muhimligini eslatib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Uyg'onish davri" O'zME.U-harfi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. Мец А. " Мусульманский ренесанс" М. 1966 38-bet.
3. Сагдуллаев А. ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти.
- Тошкент: Академия, 2000. 55-bet.